

éltünk át. A társadalom konfliktusait, az ember belső ellentmondásait, az értelmiséggé válás konfliktusait nem egyformán tudtuk és tudjuk kihordani és elviselni. Voltak és vannak, akik az élet súlyát könnyebben, mások nehezebben tudják elviselni.

Fiatalon búcsúzunk el és búcsúzott el tőlünk, nagyobb és kisebb családjától, feleségétől és éppen csak felnövő és a társadalomban most helyet kereső két szeretett fiától, hiszen éppen 55-ik születésnapját ünnepelte. Hiányozni fog elsősorban nekik, közvetlen hozzátartozóinak, de hiányozni fog nekünk az egyetemi katedráról is.

Közvetlen barátjaként tisztelte és szerette egész tanszéki kollektívája, mert úgy tekinthetett rá, mint akinek közvetlen élménye és emberi mondani-valója volt arról a jogterületről, amelyet művelt. A termelődővetkezeti jog számára nem egyszerűen elvont tudományág, hanem egy politikai rendszer parasztpolitikája volt, amelyet fő vonásaiban helyeselt, de a falusi életforma bomlásában, a falu konfliktusai-ban érezte annak emberi és osztályára kiható következményeit is.

Két dologra lehetett büszke: hogy megkapta a legjobb oktatóknak járó, a „Felsőoktatás kiváló dolgozója” és szakmája elismerését jelentő, a „Mezőgazdaság kiváló dolgozója” és a „Kiváló Termelőszövetkezeti Munkáért” kitüntetések.

Emlékét, közöttünk eltöltött több évtizedes együttműködésünk emlékeként, politikai és jogi törekvéseit ertette és önmagunkért, kegyelettel megörizzük.

S. P.

Népbíróági perek Magyarországon 1945 után*

Kazal: 1945-ben a második világháború befejeződésével egy új jelenséggel, azt is lehetne mondani, hogy egy új fogalommal ismerkedett meg az emberiség. A győztes antifasiszta ha-

talmak kezdeményezésére bíróság elé állították azokat, akiket a háború ki-robantásáért, vagy a háború alatti cselekedeteikért felelősség terhelt. A legközismertebb a nürnbergi per volt, ahol nemzetközi bíróság előtt feleltek tetteikért a német háborús bűnösök. Milyen előzményei voltak ennek a pernek?

Vida: A háborús bűnösök felelősségre vonásának gondolata már az első világháború idején-1916-ban felmerült. A második világháború időszakában az angolok kezdeményezték, hogy a háborúért felelős személyeket vonják felelősségre és 1943. október 30-án a három nagyhatalom külügyminisztere Moszkvában egy nyilatkozatot adott ki amelyben leszögezték, hogy azokat a német tiszteteket, katonákat, náci párttagokat, akik kegyetlenkedtek, mészárlásokat hajtottak végre, vagy kivégzésekért voltak felelősek, ott ahol a tetteiket elkövették, felelősségre kell vonni. Itt még abban a kérdésben nem döntöttek, hogy mi legyen a legnagyobb háborús főbűnösökkel. 1945. augusztus 8-án Londonban Anglia, az Egyesült Államok, Franciaország és a Szovjetunió megállapodtak abban — egyezményt kötöttek —, hogy a legnagyobb háborús főbűnösöket felelősségre kell vonni és ennek érdekében egy nemzetközi katonai törvényeséket kell létrehozni, amelynek el kell ítélnie majd őket. Így került sor a német háborús főbűnösök perére Nürnbergben, amely mint ismeretes 1945. november 14-én kezdődött és 1946 októberéig tartott. Több mint húsz náci háborús főbűnös felett ítéleztek és közülük tizenkettőt halálra is ítélték.

Kazal: Említette, hogy 1945 augusztusában zajlott a londoni értekezlet, ahol megszületett a határozat arról, hogy a háborús bűnösöket felelősségre kell vonni. Érdekes, hogy Magyarországon az Ideiglenes Kormány már 1945. január 25-én elrendelte a népbíráskodás bevezetését.

Vida: Ennek előzményeként hadd mondjam el, hogy Magyarországra azért eljutott a híre részben a moszkvai rádió magyar adása, részben a BBC magyar adása révén Az 1943-as moszkvai nyilatkozatnak. A Magyar Nemzeti Függetlenségi Front 1944 őszi programjában szerepelt is már az a követelés, hogy a háborús bűnösöket felelősségre kell vonni.

Zinner: Azt is hozzá kell még tenünk ehhez, hogy ez a program nem szűkölt le a magyarországi hazaáru-

lók, háborús bűnösök felelősségre vonására, hanem ennél sokkal szélesebb értelemben fogalmazta meg a háborús bűnösségnek a kérdését. Az MNPP programja lényegét tekintve az egész magyar társadalom jövője érdekében annak korábbi múltját is vizsgálat tárgyává tette. Jövőjét abból a szempontból, hogy ezektől az emberektől a társadalmat meg kell tisztítani, a múltját pedig abból, hogy fel kell tárnai azokat a bűncselekményeket, amelyeket a Magyarországon élő népek, népcsoportok ellen követtek el.

Vida: Hadd tegyem hozzá, hogy a háborús bűnösök felelősségre vonását nem csak a kormány és a demokratikus pártok követelték, hanem az 1944 őszén kibontakozó demokratikus tömegmozgalom felvetette — alulról — a nép soraiból igényként megfogalmazta, hogy tenni kell valamit azért, hogy ne ússzák meg büntetlenül azok, akik a nemzeti katasztrófát okozták.

Kazal: 1945. január 25-én jelent meg tehát az Ideiglenes Kormány rendelete a népbíráskodásról és még folyt Budapest ostroma, egész Budapest még nem szabadult fel, amikor Budapesten már sor került az első ítéletre is. Ennek a bíróságnak az elnöke Major Ákos volt, akit felkerestünk, hogy mondja el személyes élményeit ezzel kapcsolatban.

Major: Az első népbíróági ítélet meghozatala teljesen rendhagyó volt. Akkor mi még nem kaptuk meg — azokban a napokban született meg — a népbíróági rendeletet. Mi, a Budapesti Nemzeti Bizottság teljesen önállóan jártunk el. Ennek a Budapesti Nemzeti Bizottságnak a kinevezett bírójára én voltam. Kinevezésemet egy kockás papírra írt cédulán kaptam meg, ez állt rajta, „A Nemzeti Bizottság Dr. Major Ákos volt hadbíró szadzadost a Budapesti Néptörvényszék vezetőjévé nevezi ki és megbízza annak a további szervezésével”. Ez azért vált nyomban aktuálissá, mert már előzőleg letartóztatták a volt 401-es számú különleges munkásszázad két hírhedt keretlegényét, Rotyis Pétert és Szívós Sándort. Ez a különleges azt jelentette, hogy ebben voltak zsidó munkaszolgálatosok és politikailag megbízhatatlanok. Még tán három vagy négy ilyen munkásszázad volt. Mindegyiknek hírhedt parancsnoka és keretlegényei lettek. Ezek azzal az utasítással indultak útba, hogy a rájuk bízott emberek közül senki nem jöhet vissza élve Magyarországra. Addig, amíg ezek közül él valaki, addig a ke-

* A Magyar Rádió 1982. januárjában Vida István és Zinner Tibor történésekkel Kazal János szerkesztő az 1945 utáni népbíróági perekéről beszélgetett. Közreműködött Major Ákos, ny. ügyvéd, a Népbíró-ságok Országok Tanácsának volt elnöke. A beszélgetés teljes szövegét az anyag dokumentumértékére és jogtörténeti jelentőségére tekintettel közöljük. Az eredeti szövegben csupán javítások történtek. (Szerk.)

ret tagjai közül sem jön haza senki szabadságra. Így ezek aztán teljes szabad vadak lettek. Ennek a munkásszáznak a tragédiájáról Kossa István írt könyvet, „A Dunától a Donig” címen. Megrázó erővel írja le, hogy mi történt. 1942 végén a század teljesen tönkrement, széteszték, akik élve maradtak, azok pedig Kossa vezetésével bekerültek a szovjet csapatokhoz, s az is a szovjet csapatokkal érkezett, hogy a nyilas és Szivós állás nélkül maradtak. Ők hazajöttek Budapestre, leszerelték a fegyverüket és éltek polgári életüket és bent maradtak a körülrzárt Budapesten. Kossának az első nagyon helyes dolga az volt, hogy felkeresték és letartóztatták őket 1945 januárban. Ezért kaptam én azt a megbízást, hogy itt van két tömeggyilkos, vállaljam ezeket az elítélését. Na most kérem szépen a problémát szeretném mondani. Hadművelési terület voltunk. Harctéri terület voltunk. A tényleges hatalmat természetesen a harcoló csapat parancsnokai gyakorolták. A pesti oldalon a szovjet, a túloldalón a nácik, illetve a nácik mellett Hindy altábornagy, a nyilas városparancsnok, aki később szintén a mi bíróságunk elé került. Az alkotmányos ítélkezés lehetősége kizárt volt. Ahhoz, hogy ezen a hadművelési területen ítéletet lehessen hozni, ahhoz meg kellett találni azt a szervet, amelyik az államhatalmat gyakorolja. És ez a Budapesti Nemzeti Bizottság volt. Február 3-án a Zeneakadémia kis előadótermében, aminek nem voltak közvetlen ablakai az utca felé, mert a nagy teremnek ugye be voltak törve az ablakai, kezdődött a tárgyalás. Ezek az emberek kényszerűségből elismerték öt-hat gyilkosságot, hogy saját maguk löttek tarkón embereket, de legalább ötvenet vallott mindegyik a másikra. És ott volt Kossa, aki az egészen tanúja volt, a túlélő tanú. De nem ez, hanem az volt a dráma, hogy ott voltak az áldozatok Budapesten élő hozzátartozói — asszonyok, lányok, feleségek, nővérek, menyasszonyok — és sírva könyörögtek körülterdelve a tárgyalóemelőt, ahol máskor egy zongora állt, hogy csak azt mondják meg, hogy az ő hozzátartozójuk él-e még, ugye átment a szovjetekhez. És ezek mindegyikre azt mondták, hogy igen, élnek, élnek. Kossa mélyen hallgatott. Ő tudta, hogy ezek már mind meghaltak. Halálra ítéltük őket, ez természetes. Minimum ötvenszeres gyilkosság volt mindegyiknek a terhén, de nemcsak ezt állapítottuk meg. Már előre

megmondtam bent, a Pártközpontban, hogy én politikai tévedésnek tartanám, hogyha csak a kis gyilkosokat állítanánk bíróság elé.

Kazal: Hamarosan sor került a többszörös gyilkosokra is. De még mielőtt erre térnénk, előbb arról beszéljünk, hogyan szerveződtek meg az első népbíróságok?

Zinner: A magyarországi népbíróságok szervezeti kiépülésében tulajdonképpen a korabeli bírósági gyakorlatot követték. Az elv az volt, s a népbírósági rendelet ezt definiálta, hogy minden törvényszék helyén fel kell állítani a népbíróságokat.

Kazal: A törvényszékek helyett?

Zinner: Nem a helyett, hanem azok mellett. Ti. a népbíróságokat olyan új típusú politikai bíróságoknak tekintették, amelyeknek hatásköréből a korábbi büntetőtörvényszéki rendszer elé utalt politikai bűncselekményeket kivették, hisz ezekre a politikai bűncselekményekre vonatkozó tételes jog Magyarországon nem volt érvényben mindaddig, amíg a népbírósági jog meg nem született. Miután viszont létrehozták az új népbírósági jogot, ehhez megfelelő új népbíróságokat is ki kellett alakítani és így jöttek létre tulajdonképpen a korábbi büntetőtörvényszéki rendszer mellett, kifejezetten a háborús és nepellenes bűncselekmények számonkérésére, a fasiszta maradványok felszámolására a népbíróságok. Ezek úgy épültek fel, hogy első fokon a népbírósági tanács, az ún. hetes tanács ítélkezett. Ennek az az érdekessége, hogy a hét főből hat személy nem volt hivatásos bírósági, és csak a tanács elnöke volt hivatásos, szakképzett jogász ember. A hat személyt a koalíciós pártok és a Szaktanács delegálták. Nagyon fontos, hogy ítélkezni a tanács ítélkezett, tehát a laikus bírák hozták a döntéseket. Ezt azért is fontosnak tartom kiemelni, mert a tanácsvezetőknek csak a jog és a törvényesség betartása volt a feladatuk, ill. amennyiben nem értettek egyet a népbíróság tagjainak ítéletével, javaslatával, akkor a népbírósági tanácsvezető különvéleményt terjeszthetett elő, ami a következő, a fellebbviteli fórum: a Népbíróságok Országos Tanácsa elé került. De az első fokú ítéletbe a hat népbíró által megfogalmazott és javasolt ítélet került. Másodfokon a NOT-tanácsoknál viszont az volt a helyzet, hogy ott a tanácsok már hivatásos bírákból álltak, de a tanácsban helyet foglaló bírósági tagokat is a pártok delegálták, a politikai pártok küldöt-

teiként vettek ők ott részt. A NOT-nak nagyon fontos funkciója volt, hisz majd minden ügy végső soron a NOT elé került, tehát másodfokon ők ítélkeztek, s ez volt a jogerős ítélet. Kegyelmi kérvénnyel 1946. február 1-ig a Nemzeti Főtanácshoz, majd később a köztársasági elnökhöz lehetett fordulni. A NOT-nak tehát nem pusztán irányító, elvi döntéseket hozó funkciója volt, hanem igenis nagyon gyakorlati munkát, gyakorlati ítélkezési munkát végzett.

Kazal: Maradjunk még egy pillanatra a bíróság szervezeténél. Mondottuk, hogy a hét bíróból hat ún. laikus bírósági, tehát különböző pártok delegálták a bíróságra őket. Mennyire voltak önállóak, mennyire voltak függetlenek ezek a bírák?

Zinner: A laikus bírák és a hivatásos bírák egy részét a pártok delegálták. Ők hozták vagy képviselték a pártok álláspontját, a pártok érdekeit egy-egy politikai szempontból fontos ügyben és ez nyilvánvalóan befolyásolta a döntést. De hozzá kell tennem, hogy a felszabadulás utáni szabad légkörben sokkal nagyobb hatást gyakorolt a népbíróságok tevékenységére a demokratikus sajtó és a közvélemény, amely érthető módon rendkívül érzékenyen reagált arra, hogy felelősségre vonják és miként vonják felelősségre azokat, akik olyan szörnyű bűntetteket követtek el a háború alatt.

Kazal: Ki, illetve milyen szervezet készítette elő a népbíróság elé kerülő ügyeket?

Zinner: A népbíróságok elé kerülő ügyek először a rendőrség politikai rendészeti osztályain kezdődtek. A politikai rendőrségen dolgozókra — zömében — kommunistákra várt az a feladat, hogy a fasiszmus magyarországi képviselőivel szemben olyan nyomozati, olyan bizonyító anyagot állítsanak össze, amely a későbbiek folyamán a népbíróságok számára a vádirat elkészítéséhez, majd még később a népbíróságok számára az ítélkezéshez elegendő alapot adjon. Ez 1945/46-ban rendkívül könnyen és nagyon gyorsan ment egyrészt azért, mert maguk az üldözött, a háborúban üldözött rétegek, másrészt a Szövetséges Ellenőrző Bizottság olyan mennyiségű dokumentációt bocsátottak a politikai rendészeti osztályok rendelkezésére, amelyek elcségséges alapot adtak ehhez a munkához.

Vida: Érdekességként hadd említsem meg, hogy milyen óriási munkát kellett végeznie a politikai rendőrség-

nek. Péter Gábor, aki a politikai rendőrség vezetője és a Magyar Kommunista Párt Központi Vezetőségének is tagja volt, nyilatkozatot adott az Új Szó-nak 1946. január 24-én és ebben elmondta, hogy a budapesti rendőrség politikai rendészeti osztálya 1945. január 18-tól, amikor megalakult, 1945. december 31-ig 32 489 fasisztát és reakcióst vett őrizetbe. Ezek jórészt internáltak, több mint ötezer embert átadtak a népbíróságnak.

Kazal: Azt hiszem, ha egy kicsit talán hosszán is, de sikerült tisztázni hallgatóink számára azt, hogy mit is jelentett, hogyan szerveződött a népbíráskodás Magyarországon és hogy milyen politikai funkciót töltött be. Ezután azt hiszem térjünk rá a konkrétabb eseményekre. 1945. október 3-án érkezett haza az a repülőgép, amely az első csoportját hozta a magyar háborús főbűnösöknek. Egyáltalán, hogy kerültek haza Szálasi és társai, milyen előzményei voltak hazahozataluknak és hogy került sor az első tárgyalásra?

Vida: Ismeretes, hogy a nyilas vezetők — de nemcsak ők, hanem csaknem mindenki, aki elkötelezte magát a náci politika mellett — a német csapatokkal együtt nyugatra mentek és ahogy a náci Németország katonai veresége bekövetkezett, zömmel amerikai, ritkán angol és francia hadifogságba kerültek. Magyarországon, ahogy megindult a demokratikus közélet, a korabeli sajtó azonnal szorgalmazni kezdte, hogy az igazi bűnösöket kell bíróság elé állítani, nem a kis, hanem a nagy halakat, őket azonban mindaddig természetesen nem lehetett bíróság elé állítani, míg nem voltak itthon. Először összeállították a háborús bűnösök hivatalos listáját és ennek alapján kérték a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy segítsen a névsorban szereplők felkutatásában és hazaszállításában. Általában a nyugatiak, főleg az amerikaiak, akik között elég sok magyar származású katonatiszt is volt, a kezdeti időszakban, 1945—6-ban igen sokat segítettek is abban, hogy a magyar háborús főbűnösök kézrekerüljenek.

Kazal: Itt talán álljunk meg egy pillanatra, mert Szálasi hazahozatalával kapcsolatban is van személyes élménye Major Ákosnak. Hallgassuk meg őt.

Major: Szálasival kapcsolatban két felejthetetlen személyes élményem van. Magánszemélyként voltam jelen a repülőtéren, tehát láttam, amikor megérkeztek. Péter Gábor mindegyik-

re feltétette a bilincset és egy listán kipipázta, hogy kik azok az urak, akik megérkeztek. Aztán bementek a Hűség Házába, azt tudom, hogy Szálasi meglepetve szállt ki a zárt tehergépkocsiból és levette a kalapját, amikor átlépte volt rezidenciája küszöbét. A következő napok egyikén Péter Gábor felhívott:

— Te Ákos, gyere át hozzám, most hallgatjuk ki először Szálasi.

— Jó, átmegek.

Én régi horthysta ezredesi egyenruhában voltam. A Hűség Házának a dísztermében — nagyon szépen dekorált terem volt — beszélgettünk, amikor jött két ór és jelentett. Közük volt Szálasi, bigerli csizmában, zöld ingben, összebilincselte kézzel. Péter Gábor azt mondta az őrknek, hogy vegyék le a bilincset. Mondom, hogy én ezredesi egyenruhában voltam. Levették Szálasirol a bilincset, megtörölte a két csuklóját, aztán hirtelen a nadrágvarrásra csapta a kezét, vigyázzban elem állt, s azt mondta, hogy: „Ezredes úrnak tisztelettel jelentkezem.” Felejthetetlen élmény volt. Én voltam a legjobban megdöbbenve: íme a nemzetvezető.

A második a Bárdossy-perben történt, mikor Szálasi legelőször jelent meg Budapest népe előtt nyilvánosan a Zeneakadémia nagy tárgyalási termében. Akkor fékevesztett indulatkötés: Pfüj, gazember, verjétek agyon! — tört ki, hiába csöngettem, nem tudtam rendet csinálni. Akkor már nem ezredesi egyenruhát hordtam, hanem civilben voltam, Szálasi előttem állt, rám kacsintott és azt mondta, hogy „csűrhe”. Hogy én mit mondtam neki, azt szerencsére az ordítástól nem hallották az angol követésen. Mert amikor az előző tárgyalási napon Bárdossynak, amikor a halott Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékét gyalázta azt mondtam, hogy fogja be a száját, mert megbilincseltem, abból olyan nemzetközi botrány támadt, hogy az angolok magukhoz rendelték és közölték, hogy így egy nyugati bíró nem tárgyal. Én erre azt kérdeztem tőlük, hogy azt tessék megmondani, ha egy londoni esküdtszék előtt egy angol hazaáruló egy angol nemzeti hős emléket gyalázza, akkor mit fog mondani a bíró? Erre hazaküldtek.

Kazal: Mikor került sor az első perre?

Zinner: Az első per, amelyben egy valóban jelentős figura került ítélőszék elé, a Bárdossy-per volt, amely 1945. október 28-án kezdődött meg.

Bárdossy után hamarosan sor került Imrédy perére, majd Bakyt, Endrét és Jarosst állították népbíróság elé és a főszám, a legnagyobb érdeklődést kiváltó népbírósági tárgyalássorozat 1946. február 5-én kezdődött, amikor Szálasi és egész minisztertanácsát állították népbíróság elé. A sort, a háborús főbűnösök sorát aztán a Sztójay-per zárja majd le és azt lehet mondani, hogy 1946 nyarára a legnagyobb nőket elkövetők, a leginkább személyiségek fölött ítélték meg Magyarországon.

Kazal: Joggal merülhet fel bennünk a kérdés, hogy ebből — ebből a névsorból — ki a kormányzó? Azt hiszem, hogy itt megint álljunk meg egy pillanatra és hallgassuk meg Major Ákost.

Major: Az igazságügyi kormányzat már 1945 tavaszától kezdve összeállította a háborús főbűnösök jegyzékét, akik nyugaton vagy külföldön tartózkodtak, s akiknek a kiadatásán kérni kellett, illetve kérni kívánta. Én ezeknek az összeállításában soha nem vettem részt. Akkori helyettesem — a későbbi népbíró — hivatali beosztásánál fogva, Szücs János résztvevett ebben és tájékoztatott. Szücs János — aki nekem régi-régi barátom volt még a katonaságtól, nálam tíz évvel idősebb — mondta el nekem, hogy felmerült már az első megbeszélések alkalmával is Horthy Miklós kiadatásának az igénye. De a többség azzal zárkózott el, hogy ez nem lesz jó. Ennek az országnak a közvéleménye nem tudja majd elfogadni az „országgyarapító” kormányzó népbírósági felelősségre vonását és elítélését. Szücs János pontosan így fogalmazott. Később csak hallottam róla, hogy felmerült Horthy kiadatásának a kérdése, de nem a részünkről, hanem amerikai vonalról. Akkor még nem éleződött ki a hidegháborús szembenállás és Truman állítólag Sztálinnak ajánlotta fel, hogy mielőtt Nürnberg döntene — mert Nürnbergben tartották nem börtönben, hanem őrizetben Horthyt —, hogy mi történjen Horthyval, hogy mi legyen a sorsa, nem kívánja-e a Szovjetunió a kiadatását. Ezt a Szovjetunió visszautasította. Azt hiszem, a legbölcsebben döntött. Rossz rá gondolni, hogy az akkori koalíciós politikai ellentétek közepette mi lett volna egy Horthy-tárgyalásnak az eredménye Magyarországon.

Zinner: Itt egy érdekes összefüggésről kell még említést tennünk. Addig

az időpontig, amikor Horthy felajánlották s a szovjet fél végül is nem kérte kiadatását, Washingtonban és Londonban nagyjából hasonlóképpen ítélték meg és kezelték a Horthy-rezsim háborúért felelős más vezetőit is. A helyzet később megváltozott, s a kiadatok kérdése már elválaszthatatlanul összekapcsolódott azzal a politikával, amely 1946 márciusában Churchill fultoni beszédével vette kezdetét. 1946 őszéig a háborús főbűnös ügyekben tulajdonképpen nem volt — hisz nem lehetett — ellentétes vélemény a Szövetséges Ellenőrző Bizottság angolszász tagjai, a magyarországi demokratikus kormány álláspontja között. 1946 nyári—ősz események, majd a kibontakozó hidegháború következtében a nyugatiak magatartása megváltozott. 1948 áprilisára, a népi demokratikus forradalom „fordulat év”-nek időszakára 518 főt ért el azoknak a háborús bűnösöknek a száma, akiket a Szövetséges Ellenőrző Bizottság, illetve az angolszász nagyhatalmak nem adtak ki.

Kazal: Visszatérve Churchill fultoni beszédére, illetve a változó nemzetközi helyzetre, ennek voltak már hazai jelei is. Gondolok itt arra, hogy tulajdonképpen 1946 közepén megváltozik — vagy talán úgy mondhatnám, hogy — módosul a népbíróóságok hatásköre. Új funkcióival bővül.

Vida: Itt arról van szó, hogy 1946 márciusában a nemzetgyűlés elfogadja a köztársaság védelméről szóló nevezetes VII-es számú törvénycíkket, amely arról intézkedik, hogy a demokrácia ellen vétőket is bíróság elé kell állítani és a népbíróóságok hatáskörébe utalja az ilyen jellegű bűncselekmények elbírálását.

Kazal: Ez gyakorlatilag, illetve tartalmilag milyen változást jelent a népbíróóságok tevékenységében?

Vida: Ez tartalmilag rendkívül fontos változást jelent. Hisz eddig a népbíróóságok fő feladata a háborús bűnösök és a népellenes büntetéseket elkövetők felelősségre vonása, tehát lényegében a fasiszta maradványok felszámolása volt.

Kazal: Tehát egyértelműen egy antifasiszta funkció.

Vida: Igen. Ettől kezdve azonban a fő feladata a népbíróóságoknak vagy pontosabban, az egyik nagyon fontos feladata az lesz, hogy a népi demokrácia ellen vétőket vonja felelősségre, azaz a hatalomért vívott harcban, a reakció elleni harcban egy jogi eszköz volt a demokratikus erők — és ahogy

a hatalom ment balra — úgy a munkáspártok, végsősoron a kommunista párt kezében. Tehát egy jelentős funkcióváltozás történt. Hadd tegyem még hozzá, hogy a köztársaság büntetőjogi védelméről szóló törvény megszületése nem elsősorban a nemzetközi helyzettel függött össze, hanem a magyarországi belpolitikai helyzettel, nevezetesen azzal, hogy a Kisgazdapárt jelentős győzelme után Magyarországon a politikai élet oly mértékben változott, hogy aktivizálódtak azok a politikai erők, amelyek a Kisgazdapárthoz képest is jobbra álltak és amelyek valóban a demokratikus átalakulás számára egyfajta veszélyt jelentettek. Már itt meg kell jegyeznem, hogy a reakció fogalma 1946 tavaszán egy elég nehezen körülírható jelenség volt s hogy kit tekintettek a demokrácia ellenségének és milyen tetteket minősítettek bűncselekménynek, az a jogi gyakorlat kérdése volt s módot adott arra, hogy a hatalmi-politikai érdekek befolyásolják az ítéleteket. A népbíróóság ítélezte azt a feladatát, hogy a népbíróóság ítékezés bár alapvetően azt a feladatot, hogy a kifejezetten demokráciaellenes elemeket kiszorítsa a politikai életből, az elsősorban betöltötte, de ezzel párhuzamosan már a törvényeséget is sérelem érte.

Kazal: 1950-ben szűntek meg a népbíróóságok. Hogyan foglalhatjuk össze a népbíróóságok tevékenységét?

Zinner: A magyarországi népbíróóságok tevékenységét — mint eddigi beszélgetésünkben kiderült — két oldalról kell megközelítenünk: egyik a fasiszta maradványok felszámolásában, a másik a köztársaság védelmében kifejtett tevékenységük. Egy-két statisztikai adattal pontosabbá tennék azt a képet, ami a szakirodalomban és az irodalomban megjelent. Így azt kell mondani, hogy közel 105 000 fő került Magyarországon népügyészségek elé 1945. januárja 1950. április 1-e között. Mintegy 68—70 000 főt állítottak népbíróóság elé és ebből 10 000-et népbíróósági ötös tanács, tehát az 1946. évi VII. tc. által létrehozott tanács elé.

Kazal: Ebből hányat ítélték el?

Zinner: Az ítéletek mértéke és az ítéletek súlyossága erősen eltérő. Legsúlyosabb büntetést — halálbüntetést — összesen 476 esetben mondtak ki, ebből azonban csak 189-et hajtottak végre, az 1946. évi VII. tc-re ebből 10 esik. Súlyos börtönbüntetésre: tehát 5—10 évre, illetve 10—15 évre vagy életfogytiglani börtön- és fegyházbüntetésre mindössze 2000 főt ítélték a fa-

siszta bűnösök közül, míg kényszermunka büntetésre közel 1500-at. A háborús és népellenes bűncselekményekért Magyarországon a megvádolt főknél mintegy 62,4%-át, 26 000 főt ítélték el. Ezek az adatok önmagukban is cáfolják azokat a nézeteket, amelyek a magyarországi népbíróóságok véreskezűségét hangoztatták.

Vida: Hozzá kell tennem, más adatok is bizonyítják, hogy Magyarországon döntő többségében népbíróóságok elé kerültek azok a személyek, akik aktív szerepet játszottak a magyarországi fasiszta mozgalmakban vagy háborús és népellenes bűncselekményeket követtek el. Felelősségre vonásuk az 1950-es évekre zömmel megtörtént.

Decentralizáció és helyi igazgatás a modern tőkés államban

A centralizáció és a decentralizáció, kölcsönös kapcsolatuk mindig is egyike volt mind a polgári jogtudomány, mind a gyakorlat legbonyolultabb problémáinak. A centralizáció és a decentralizáció kapcsolatának marxista értékelése nem szakítható el attól a történelmi összefüggéstől, amelyben a hatalom ilyen vagy olyan szervezeti rendszere működik, mivel az osztályerők kölcsönös kapcsolata a tőkés állam fejlődésének minden történelmi periódusában, a pártok és a különböző politikai csoportosulások harca, a hagyományok jelentős szerepet játszanak egyik vagy másik forma elfogadásában.

A centralizációs tendenciák meg erősödésében a jelenlegi feltételek között példátlan erővel jelenik meg és erősödik számos tőkés államban az igazgatás decentralizálásáért folyó harc. A decentralizáció a XIX. századtól kezdve a polgári államok jogászai között viták és viszályok nem múló témája. Ugyancsak máig is nyilvánvaló határozatlanság érződik mind a klasszikus koncepciók, mind azok korszerű módosulásainak értelmezésében. Ennek számos oka közül egy valószínűleg fontos, az hogy maga a decentralizáció mindmáig csak ideális modellt jelent, amelyet a létező vagy megalkotott decentralizált intézmények típusai ilyen vagy olyan mértékben megközelítenek.

A polgári államok jogtudományában megkülönböztetjük a decentralizáció fogalmának hagyományos ter-